

بررسی وجوه اعجاز قرآن کریم از منظر علامه طباطبایی و مستشرقان

فاطمه جوادیان اصل^۱

عبدالرضا فرهادیان^۲

فاطمه خلیلی^۳

چکیده

با مقایسه نظرات اندیشمندان در حوزه قرآن پژوهی می‌توان به رشد و گسترش مطالعات قرآنی و شناخت عظمت وحی دست یافت و افکار انحرافی را از ساحت مقدس قرآن بر طرف گردد. اعجاز قرآن از نظر علامه مطلق بوده و به وجوه خاصی محدود نمی‌شود. برخی از وجوهی که علامه به آن پرداخته شامل اعجاز به امی بودن پیامبر (ص)، عدم اختلاف در قرآن، اخبار غیبی، اعجاز تشریحی، اعجاز بیانی و اعجاز علمی می‌باشد. معجزه از نظر علامه دخالت نیروی خارج از جهان طبیعت و به معنای پذیرش محال عقلی نیست و قرآن معجزه را مطابق قانون علیت که مورد پذیرش عقل می‌باشد می‌داند. از نظر علامه وحی کلام الهی و منشا الهی داشته و از اختلاف، تناقض و تحریف به دور است وحی توسط پیامبر (ص) امی که دارای مقام عصمت بوده به مردم رسانده شده است. دیدگاه مستشرقان پیرامون وحی را می‌توان در سه گروه مورد بررسی قرار داد. گروه اول به دور از تعصب و منصفانه به قرآن پژوهی پرداخته و به حقانیت و اعجاز قرآن اعتراف می‌کنند و عده ای از آنها به دین اسلام مشرف شده اند. گروه دوم به وحیانی بودن قرآن پی برده اند ولی از اعتراف به اعجاز قرآن امتناع می‌کنند و منشا قرآن را بشری می‌دانند. گروه سوم منکر وحیانی بودن قرآن و نبوت پیامبر (ص) می‌باشند و قرآن پژوهی این گروه از روی تعصب و معاندانه می‌باشد.

واژگان کلیدی

قرآن، اعجاز، وحی، پیامبر (ص)، علامه طباطبایی، مستشرقان، مونتهگمری وات، یوسف دره حداد.

۱. دانشجوی دکتری گروه الهیات گرایش علوم قرآن و حدیث، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
Email: fatemeh1201@yahoo.com

۲. استادیار گروه حقوق، واحد کاشان، دانشگاه آزاد اسلامی، کاشان، ایران. (نویسنده مسئول)

Email: farhaadian@yahoo.com

۳. استادیار گروه الهیات گرایش زبان و ادبیات عربی، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
Email: fkhilili57@yahoo.com

طرح مسأله

اعجاز قرآن از مهمترین مباحث قرآنی می باشد که در طول چهارده قرن مورد توجه قرآن پژوهان بوده است و دیدگاه‌های مختلفی در رابطه با آن مطرح شده است قرآن از جنبه فصاحت و بلاغت خارق‌العاده و کسی نمی‌تواند با آن برابری کند. به دلیل عظمت و گستردگی مطالب قرآن در هر دوره ای جنبه جدیدی از اعجاز آن آشکار می‌شود. قرآن کتاب هدایت برای همه انسانها و برای همه اعصار و اعجاز آن منحصر به وجه خاصی نمی‌شود همه وجوه در کنار هم قرار می‌گیرد و با گذشت زمان وجوه دیگری از اعجاز قرآن شناخته می‌شود ولی به دلیل ضعف و محدودیت دانش بشری کشف همه ابعاد اعجاز ممکن نیست.

در این پژوهش با بیان دیدگاه علامه طباطبایی به عنوان یک مفسر قرآن شیعی در رابطه با قرآن و وجوه اعجاز را با نظر مستشرقان پیرامون قرآن و وجوه اعجاز بررسی و با یافته‌های پژوهشی عظمت این کتاب آسمانی را از زبان اندیشمندان اسلامی و مستشرقان غربی مطرح و با مقایسه دیدگاه‌های صاحب نظران در حوزه علوم قرآن موجبات رشد و گسترش معارف قرآنی فراهم گردد.

فعالیت خاورشناسان در طول تاریخ تحولات گوناگون را به خود دیده آنچه در تمام دوره‌ها وجود داشته تحریف و کتمان حقایق بوده است.

با طرح دیدگاه‌های علامه طباطبایی و دیدگاه‌های مستشرقان می‌توان به شبهات وارده در رابطه با قرآن به درستی پاسخ و ساحت قرآن را از این انحرافات منزه نمود. پاسخگویی عالمانه به مستشرقان بر اساس عقل و منطق در مقابل شبهات وظیفه همه مسلمانان می‌باشد. عدم پاسخگویی به شبهات وارده بر قرآن آثار جبران‌ناپذیر در پی خواهد داشت

اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

برای شناخت قرآن شناخت اعجاز لازم و ضروری می‌باشد اعتقاد به اعجاز اگر همراه با استدلال و دلایل استوار و محکم باشد در دفاع از شبهاتی که بر قرآن وارد می‌شود می‌

توان عالمانه و منطقی پاسخ گفت. به جهت اهمیت بحث اعجاز برخی از علمای اهل سنت این بحث را واجب کفایی دانسته اند.

شناخت اعجاز از نظر علامه طباطبایی از طریق عقل میسر است و تنها از راه استدلال عقلی می‌توان آن را ثابت کرد. اعجاز دلیل صدق و ادعای حقانیت هر پیامبر و مدعی رسالت الهی است.

این بحث در روشنگری و هدایت انسانها نقش مهمی دارد. پرداختن به این موضوع در تقویت ایمان مومنین بسیار مؤثر و موجب گرایش غیر مسلمانان به اسلام می‌شود. کسانی که گسترش اسلام را در تضاد با منافع خود دانسته و به قدرت تاثیر گذار قرآن آگاهی دارند سعی در مقابله با قرآن به شکلهای مختلف دارند تا از انتشار قرآن و اسلام در جوامع جلوگیری نمایند

عدم پاسخگویی به شبهات آثار جبران ناپذیری در پی خواهد داشت. آگاهی از مبانی و پیش فرض های مستشرقان در برطرف نمودن شبهات بسیار مهم است. در عصر حاضر با وسایل و امکانات جدید به دنبال تحقق اهداف پلید خود هستند پس لازم است با معرفی و شناخت قرآن جلوی توطئه های آنها گرفته شود. پاسخگویی عالمانه به مستشرقان بر اساس عقل و منطق در مقابل شبهات و اندیشه‌های ناصواب و وظیفه همه مسلمانان است.

فعالیت های گسترده ای توسط اندیشمندان مسلمان در مقابله با این توطئه ها انجام شده ولی با توجه به اینکه نظرات و شبهات جدیدی بر قرآن وارد می‌کنند لازم است با اندیشه‌های آنها آشنا و به نقد و بررسی مبانی فکری و عقیدتی خاورشناسان پرداخته شود تا بتوانیم به شبهات مطرح شده پاسخ دهیم. پاسخ به این شبهات دفاع از الهی بودن قرآن است و خدشه به اعجاز قرآن خدشه به دین اسلام است.

خاور شناسان از طریق انکار و حیانت قرآن به دنبال مخدوش نمودن نبوت و رسالت پیامبر اسلام هستند تا اعتبار دین اسلام زیر سوال برده شود. با شناخت حقیقت وحی و نبوت می‌توان به شبهات وارده پاسخ گفت.

با این که اشکالات و شبهات مستشرقان بی‌پایه و اساس می‌باشد ولی لازم است مسلمانان به پژوهش های علمی خود ادامه دهند تا توانایی پاسخگویی به شبهات جدید آنها

را داشته باشند. اندیشمندان مسلمان به نقد این آثار پرداختند اما حجم آن‌ها بسیار ناچیز می‌باشد این کم‌کاری مسلمانان می‌تواند نوعی اثرپذیری از مستشرقان باشد از نشانه‌های سلطه غرب بر شرق وجود سازمانها و تشکلات شرق شناسی در آمریکا می‌باشد این در حالی است که حتی یک موسسه مطالعات آمریکا در شرق وجود ندارد حتی شرق شناسی هم در شرق وجود ندارد.

بیان دیدگاه مستشرقان در زمینه عظمت این کتاب آسمانی از زبان کسانی که مسلمان نیستند نفوذ پذیری قرآن در دلها را بیشتر مشخص می‌کند .

دیدگاه‌های انحرافی مستشرقان مورد توجه عده‌ای از پژوهشگران مسلمان قرار گرفته است امروز دایره‌المعارف لیدن و دایره‌المعارف امریکانا و آثار دیگر مرجع اسلام شناسی در غرب به شمار می‌آید.

با توجه به سرعت انتقال افکار انحرافی مستشرقان اهمیت نقد آثار آنها مشخص می‌شود و از طرفی صیانت از اسلام و دین و آگاهی بخشی به مستشرقانی که از سر ناآگاهی دچار لغزش شده اند ضروری می‌باشد.

جنبه جدید بودن و نوآوری در تحقیق

در اعجاز قرآن بین دانشمندان اسلامی اتفاق نظر وجود دارد . ولی در وجوه اعجاز قرآن اختلاف نظر دیده می‌شود آرا اندیشمندان در رابطه با اعجاز روز به روز در حال توسعه و گسترش می‌باشد. در هر زمان به وجوه تازه تری دست پیدا می‌کنند و وجوه فراوانی که در آینده کشف خواهد شد.

اندیشمندان و قرآن پژوهان به منظور گسترش دعوت اسلامی و دفاع اعتقادی از این کتاب آسمانی فعالیتهای گسترده‌ای داشته اند. با مقایسه نظرات اندیشمندان در حوزه قرآن پژوهی می‌توان به رشد و گسترش مطالعات قرآنی و شناخت عظمت کلام وحی دست یافت.

قرآن علاوه بر مسلمانان مورد توجه دانشمندان و قرآن پژوهان غیرمسلمان نیز می‌باشد تحقیقات انجام گرفته از سوی مستشرقان بیانگر اعترافات آنان به معجزه بودن این کتاب مقدس می‌باشد بیان آرا و نظرات اندیشمندان غیر مسلمان پیرامون اعجاز قرآن میتواند به

تقویت ایمان مخصوصاً نسل جوان کمک کند.

آگاهی از مبانی و پیش فرض های مستشرقان در برطرف نمودن شبهات بسیار مهم است. گروهی از مستشرقان با انکار و حیانت قرآن به دنبال مخدوش نمودن نبوت و رسالت پیامبر اسلام هستند تا اعتبار دین اسلام زیر سوال برده شود. این بحث در روشنگری و هدایت انسانها نقش مهمی دارد. پرداختن به این موضوع در تقویت ایمان مومنین بسیار مؤثر بوده و موجب گرایش غیر مسلمانان به اسلام می شود.

مقایسه نظرات اندیشمندان در حوزه قرآن پژوهی موجب رشد و گسترش مطالعات قرآنی می شود با پژوهشهای قرآنی می توان سیمای واقعی و عظمت کلام وحی را به عنوان آخرین معجزه الهی به نمایش گذاشت.

دیدگاههای کلی علامه طباطبایی پیرامون اعجاز قرآن

۱- قرآن معجزه و کلام الهی می باشد وحی سخن پیامبر (ص) نیست بلکه کلام الهی می باشد که از طریق فرشته وحی بر پیامبر (ص) امی نازل شده و راهنمای انسان در تمام ابعاد وجودیش می باشد.

مهمترین معجزه پیامبر اسلام قرآن می باشد. قرآن برای اثبات حقانیت خود دعوت به تحدی نموده است.

«وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ» (بقره، ۲۳) «و اگر شما را شکّی است در قرآنی که بر بنده خود (محمد صلی الله علیه و آله و سلم) فرستادیم، پس بیاورید یک سوره مانند آن، و گواهان خود را بخوانید به جز خدا، اگر راست می گوئید»

قرآن در هر عصر و زمانی معجزه است گویا امروز نازل شده است قرآن تمام جهانیان را دعوت به مقابله می کند.

علامه طباطبایی می فرماید: «معجزه یعنی امری که خارق عادت باشد و دلالت کند بر اینکه عامل غیر طبیعی و از ماورای طبیعت و بیرون از نشئه ماده در آن دست داشته است معجزه به این معنا را قرآن قبول دارد نه به معنای امری که ضرورت عقل را باطل سازد» (طباطبایی محمدحسین ترجمه تفسیر المیزان مترجم محمد باقر موسوی همدانی قم دفتر

انتشارات اسلامی جامعه مدرسین ۱۳۷۴ ۶ چاپ پنجم جلد ۱ صفحه ۱۱۶)

۲- پیامبران دارای مقام عصمت در دریافت، حفظ و ابلاغ وحی می‌باشند و به خواست خداوند از خطا و اشتباه مصون می‌باشند. پیامبران با طی نمودن مراحل رشد و کمال، لیاقت و شایستگی ماموریت الهی را به دست می‌آورند.

۳- اعجاز قرآن مصون از خطا، اشتباه، تحریف، اختلاف و تناقض می‌باشد و کسی قادر به همانند آوری قرآن نیست. هدف از وحی هدایت و راهنمایی انسان می‌باشد اگر وحی همراه با اختلاف و تناقض و تحریف باشد هدف هدایت تامین نمی‌شود. و با حکیم بودن خداوند منافات دارد.

خداوند حفاظت از قرآن را تضمین نموده است.

«إِنَّا نَحْنُ نُزَلِّلُ الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ» (حجر / ۹)

«البته ما قرآن را بر تو نازل کردیم و ما هم آن را محققاً محفوظ خواهیم داشت»

۴- انسان موجودی الهی و صاحب بعد غیر مادی و مجرد می‌باشد. براساس دیدگاه علامه، انسان علاوه بر بعد مادی و جسمانی دارای بعد غیر مادی و مجرد نیز می‌باشد. برتری و اشرف مخلوقات بودن انسان مربوط به جنبه مجرد و الهی او می‌باشد. انسان به دلیل محدودیت قادر به درک ماورای طبیعت نیست در حالی که سعادت بشر در ماورای ماده تحقق می‌یابد. سعادت واقعی انسان در رشد و کمال روح و جنبه الهی او می‌باشد. هدایت جنبه الهی انسان نیازمند هدایت از منشا و مصدر الهی است.

۵- قرآن معجزه را با آیات تحدی پذیرفته و قرآن را نمونه‌ای از معجزات می‌داند از آیات تحدی می‌توان استفاده نمود که اعجاز و کارهای خارق العاده وجود دارد و قرآن مصداق امر خارق العاده است معجزه از نظر قرآن دخالت نیروی خارج از جهان طبیعت که برخلاف روال عادی جهان باشد و به معنای پذیرش محال عقلی نیست.

قرآن معجزه را مطابق قانون علیت که مورد پذیرش عقل و تکیه گاه علوم می‌باشد می‌داند در جهان طبیعت اسباب و مسبب، شرایط زمانی و مکانی وجود دارد ولی در امور خارق العاده شرایط زمانی و مکانی و اسباب مسبب را نمی‌بینیم در حوادث طبیعی تاثیر به تدریج اتفاق می‌افتد ولی در معجزه تأثیر آنی است در معجزه نیازمند شرایط زمانی و

مکانی و مدت طولانی نیست زیرا اراده خداوند که علت العلل می باشد همه تأثیر هایی که در طول زمان و مدت طولانی باید انجام گیرد در یک آن به کار می اندازد. از نظر قرآن هر پدیده مادی علت مادی داشته و آن علت به اذن خداوند آن پدیده را بوجود آورده پس هر پدیده ای هستی خود را از خداوند دارد. خداوند از طریق مجرای مادی فیض خود را به موجودات افاضه می کند خداوند یک سلسله اسباب و علل را ایجاد می کند که برای ما شناخته شده نیست و از طریق این اسباب ناشناخته معجزات صورت می گیرد. بشر با تمام پیوند هایی که موجودات جهان باهم دارند و حدود و اندازه پدیده آشنایی ندارد.

میان پدیده ها روابط و ضوابطی وجود دارد که از نوع روابط متداول نیست و کسی جز خداوند نسبت به آن آگاهی ندارد خداوند با آفریدن اسباب و مسببات و علل و معلولات بر هر چیزی تواناست تمام علت ها از ناحیه خداوند و هیچ استقلالی ندارد و تاثیر و سببیت آنها به اذن خداوند است.

امور خالق العاده هم نیازمند علت هستند و همه امور عادی و غیرعادی از علل مخفی سرچشمه می گیرد. امور عادی با علل ظاهری همراه است ولی امور خارق العاده به اسباب طبیعی غیرعادی مرتبط هستند و به علل شکست ناپذیر که از اراده و مشیت الهی سرچشمه می گیرد مستند است.

۶- از نظر علامه تحدی قرآن مختص به وجه خاصی نمی باشد در نتیجه نمی توان اعجاز قرآن را به وجوهی خاص محدود نمود. علامه در این مورد می فرماید: « این نگاه یک بعدی به قرآن ناشی از عدم تدبیر و تفکر در قرآن می باشد و بیان می دارد وجه بلاغت به طور صریح مورد تحدی واقع نشده است و تحدی قرآن به طور مطلق می باشد و نفرموده که آوردن مثل قرآن در چه زمینه ای باشد ».

۷- تعالم وحی منطبق بر عقل و فطرت می باشد.

۸- پیامبران به اذن خداوند قادر به انجام معجزه بودند.

وجوه اعجاز از نظر علامه طباطبایی

۱- اعجاز به امی بودن پیامبر (ص)

قرآن به صراحت رسول خدا (ص) را شخصی نا آشنا به خواندن و نوشتن معرفی و عرضه قرآن از جانب پیامبر (ص) را معجزه دانسته است.

علامه می گوید: «امی» منصوب به «ام» است یعنی فردی که نمی خواند و نمی نویسد در حقیقت دلسوزی و مهربانی مادر نسبت به چنین فرد مانع از آن می شود که کودک خود را برای آموزش و تربیت نزد معلم بفرستد و فقط خودش او را تربیت می کند.

قرآن به امی بودن پیامبر (ص) تحدی نموده است. یکی از دلایل الهی بودن وحی «امی» بودن پیامبر (ص) است. پیامبری که خواندن و نوشتن نمی دانست عالیتین معارف که جامع، کامل، فرا تر از زمان و مکان و بر طرف کننده تمام نیازها و ابعاد وجودی انسان را بیان نمود.

۲- اعجاز بیانی

قرآن در اوج فصاحت، بلاغت، زیبایی کلام، اعجاز در آهنگ، هماهنگی حروف و معانی، مفاهیم گسترده و آسانی و روانی در تلفظ می باشد. قرآن نه شعر و نه نثر می باشد ولی هر دو ویژگی را دارد

اعراب زمان پیامبر (ص) در زمینه فصاحت، بلاغت بسیار توانمند و معروف بودند. به واسطه این هنر قرآن آنها را به همانند آوری دعوت می کند.

برای یادآوری، تحدی قرآن مرتب تکرار می شد ولی اعراب نتوانستند کاری انجام دهد و به ناتوانی خود را در برابر قرآن اعتراف کردند.

۳- اعجاز علمی قرآن

قرآن مسائلی را جلوتر از زمان بیان نموده که دانش بشری نتوانسته نقضی بر آن وارد کند.

قرآن، به واسطه آیه شریفه میفرماید: «وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ» (نحل، ۸۹). «این کتاب را بر تو نازل کردیم تا هر مطلبی را بیان کند».

تحدی به علم و معرفت کرده است .

« ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ » (فصلت ، ۱۱) « سپس به آسمان پرداخت و آن دودی بود. پس به آسمان و زمین گفت: خواه یا ناخواه بیایید. گفتند: فرمانبردار آمدیم»

در آیه منشاء پیدایش و خلقت هستی دود « دخان» بیان شده است. چگونه در ۱۴۰۰ سال قبل شخصی که خواندن و نوشتن نمی دانست این کشف علمی قرن بیستم را بیان کرد آیا غیر از اعجاز چیز دیگری می تواند باشد.

۴- اعجاز عددی

دراعجاز عددی قرآن تناسب و تساوی و هماهنگی در اعداد و ارقام کلمات و موضوعات مشابه و مغایر با هم در قرآن امری حکیمانه است . یک نظم شگفت انگیز ریاضی بر قرآن حاکم است پژوهشگران با استفاده از رایانه توانسته اند پرده از روی نظم ریاضی قرآن برداشته و اعجاز این کتاب مقدس را بار دیگر برای جهانیان ثابت کنند . « عبدالرزاق نوفل » کاشف تناسب و تقابل عدد واژه های قرآنی می باشد .

کلمه « هدی » ۷۹ مرتبه که برابر با کلمه «رحمت» است . یعنی هدایت به دنبال رحمت خداوند است.

۵- اعجاز تشریحی قرآن

شریعت از ماده « شَرَعَ » در اصل به معنای دستیابی به آب است «شرع الوارد الماء» او آب را به دهانش برساند(فراهیدی، العین، ذیل واژه شرع) دستورات و قوانین قرآن مانند آب حیات است که به زندگی فردی، اجتماعی، جسمی و روحی انسان حیات می دهد. (طباطبایی، المیزان، ۳۵۰/۵)

« شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ »

(بقره ، ۱۸۵)

« ماه رمضان ماهی است که قرآن در آن نازل شده برای هدایت بشر و برای راهنمایی

و امتیاز حق از باطل»

قوانین الهی بر اساس معنویات ، توحید و فطرت است و همواره ثابت است و از اشتباه،

خطا و تصحیح و تغییر به دور می‌باشد و پیشرفت دانش بشری در آن خللی ایجاد نکرده و قوانین آن متنوع و دارای مراتب متعددی از نظر معنا می‌باشد. و می‌تواند در هر دوره‌ای پاسخگوی نیازهای بشر باشد و قابل انطباق و انعطاف بر مصادیق در هر دوه ای است.

۶- اعجاز در عدم اختلاف و تناقض در قرآن

عدم اختلاف در قرآن دلیل بر اعجاز قرآن به شمار می‌آید. افکار انسان در معرض تغییر و تحول بوده و روی آثار تالیفی او تاثیر می‌گذارد. قرآن کلام الهی و معجزه می‌باشد با استناد به آیات، اگر قرآن از جانب غیر خدا بود می‌بایستی همراه با اختلاف و تناقض باشد در حالی که اختلاف در آن نیست.

بلکه کلمات و عبارات آن مرتبط با هم و سنجیده و هماهنگ با یکدیگر نازل شده است با گذشت زمان اختلافی در آن دیده نشده و مطالب آن روز به روز روشن‌تر می‌شود.

«أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا» (نساء،

۸۲) « آیا در قرآن از روی فکر و تأمل نمی‌نگرند؟ و اگر از جانب غیر خدا بود در آن

اختلافی بسیار می‌یافتند»

۷- اعجاز در اخبار غیبی

بیان حوادث و خبر از گذشته و حوادث عصر نزول و اخبار آینده معجزه است. منظور از « غیب » امور مخفی و پنهانی است که با ابزار های عادی در اختیار بشر اطلاع از آن ممکن نیست و از طریق اندیشه و فکر و محاسبات نمی‌توان آن را کشف نمود.

دیدگاه غالب مستشرقان در رابطه با اعجاز قرآن

« استشراق » به معنای اسلام شناسی غیر مسلمانان می‌باشد گروهی با اهداف منصفانه و

گروهی با اهداف معاندانه آثاری را تالیف نمودند عقاید کلی مستشرقان شامل :

۱- قرآن وحی و کلام الهی نبوده منشا بشری داشته و ساخته دست پیامبر بوده است .

۲- عالم غیب برای ما ثابت نشده پس نمی‌توان به آن اعتماد کرد.

۳- انسان موجودی مادی و با حس و تجربه می‌توان او را شناخت.

۴- قرآن دعوت جدیدی ندارد و اقتباس از کتب مقدس عهدین است .

۵- قرآن نتیجه تاثیر پذیری پیامبر از فرهنگ زمان خود بوده است .

۶- اختلاف و تناقض در قرآن دلیل بر بشری بودن آن است.

دیدگاه مستشرقان در رابطه با اعجاز قرآن ، وحی و نبوت را در قالب سه گروه می توان مورد بررسی قرار داد:

گروه اول: مستشرقانی که به دور از تعصب و عناد شروع به کار علمی و پژوهشی نموده و در مورد یافته های علمی خود منصفانه قضاوت نموده و به حقانیت قرآن اعتراف نموده اند و عده ای به دین اسلام مشرف شده اند. قرآن را کلام و معجزه الهی دانسته که از طریق فرشته وحی بر پیامبر (ص) نازل شده است. و جوهری از اعجاز قرآن از جمله اعجاز تشریحی ، اعجاز علمی ، اعجاز بیانی ، اعجاز در امی بودن پیامبر ، اعجاز در بیان حوادث و اخبار غیبی را پذیرفته اند .

با مطالعه زندگی مستشرقان هدایت یافته این نکته مشخص می شود که موافقت تعالیم قرآن با عقل و فطرت عامل گرایش به اسلام بوده است . با معرفی مستشرقان هدایت یافته و دلایل اسلام آوردن آنها می توان زمینه هدایت دیگران را فراهم نمود.

در میان مستشرقان افرادی بوده و هستند که به دور از تعصب و دشمنی و منصفانه مطالعات قرآنی داشته و با تالیف آثاری زمینه معرفی و گرایش دیگران را فراهم نموده اند و به دفاع از اسلام و تبلیغ آن پرداختند.

یکی از مستشرقان هدایت یافته « موریس بوکای » شرق شناس و پزشک فرانسوی که با اهداف علمی و منصفانه به پژوهش در مورد قرآن پرداخت و با پی بردن به حقانیت و اعجاز قرآن دین اسلام را پذیرفت . « بوکای » در مورد قرآن می نویسد: « قرآن بزرگترین کتاب است که عنایت ازلی به سوی بشر فرستاد و آن کتابی است که شک و ریب در آن راه ندارد و بدون کوچکترین اغراق و مبالغه یا تعصب باید گفت قرآن از تمام جهات معجزه است . » (علیقلی ، قرآن از دیدگاه ۱۱۴ دانشمند جهان، ص ۵۲)

« موریس بوکای » منشای قرآن را وحی الهی دانسته که توسط فرشته وحی بر پیامبر (ص) نازل شده است. هنگامی که جسد فرعون به فرانسه منتقل شد به عنوان رئیس کمیته تحقیقاتی به دنبال این مسئله بود که فرعون چگونه هلاک شده است . با مشاهده نمک دریا در جسد به این نتیجه رسید فرعون در دریا غرق شده است و با سالم بودن جسد معلوم شد جسد مدت زیادی در آب نبوده است . مدتی بعد به یک همایش پزشکی در

عربستان دعوت شد. در آن جلسه کشف جدید خود را اعلام می‌کند یک پزشک مسلمان به او گفت این کشف شما ۱۴۰۰ سال پیش در قرآن آمده است با توجه به آیه (یونس، ۹۲) جسد فرعون همان روز از آب گرفته شده است.

«بوکای» برای وجود این مطلب تورات و انجیل را بررسی می‌کند که آیا قرآن این داستان را از آنجا گرفته یا نه ولی متوجه می‌شود که مطلب در تورات و انجیل نیست. در همان همایش مسلمان شد. (ر.ک: معدنی، علما و مفکرون و ادباء و فلاسفه اسلاموا، ۲۰۰۷: ۱۲-۱۶)

«بوکای» معتقد بود قرآن از وحی الهی سرچشمه گرفته است و کتاب مقدس فاقد چنین عمق علمی است به لحاظ وحیانی بودن همسطح قرآن نیست. (همان ۱۷۷، ۱۷۸). محتوا و ادبیات فصیح و اعجاز پزشکی در کنار خبر از آینده هر محقق منصف را او می‌دارد تا به الهی بودن قرآن اعتراف نمایند. قرآن نمی‌تواند از تجربیات و ضمیر باطنی شخص در قرن هفتم میلادی ارائه شده باشد.

«بوکای» می‌گوید: «اگر بشر نویسنده و مصنف قرآن بود چطور می‌توانسته در قرن هفتم میلادی چیزی بنویسد که امروز با شناخت های دانش نو موافق آید». (بوکای، مقایسه‌ای میان تورات و انجیل، بی تا: ۱۶۶). «بوکای» می‌گوید: «در غرب واژه محمدیون را به جای اسلام مطرح می‌کردند تا چنین وانمود شود که این دین ساخته و پرداخته یک بشر است نه یک دین شایسته که برای بشر باشد». (زمانی، مستشرقان و قرآن، ۱۳۸۸: ۱۳۰)

وجوه اعجاز از نظر مستشرقان منصف و هدایت یافته

۱- اعجازه بیانی

«کارلتون اس گون» استاد دانشگاه ایالت پنسلوانیا می‌گوید: «یکی از مزایای عظیم قرآن بلاغت آن است قرآن هنگامی که تلاوت شود چه شنونده به لغت عربی آشنا باشد یا نباشد آن را بفهمد یا نفهمد تاثیر شدید در او گذاشته و در ذهنش جای می‌گیرد این مزیت بلاغتی قرآن قابل ترجمه نیست» (سیدی، سید حسین، سیر تاریخی اعجاز قرآن، ص ۲۲۴)

« سرکو ویلیام » شخصیت مشهور انگلیسی می گوید « به گفته تمام مستشرقان دنیا قرآن به منتهای درجه فصاحت و بلاغت نازل گشته و سبک و اصول انشا آن به پایه اعجاز رسیده ». (کتاب آیین اسلام محمد و مکتب درخشانش ، ص ۴۸).

۲- اعجاز تشریحی

مقررات آن با اصول قوانین و مقررات دنیای امروزی هماهنگ و برای همیشه قابل پیروی و عمل است. قوانین قرآن خارج از امکان و توان بشر است .

« ناپلئون بناپارت » امپراطور مشهور فرانسه می گوید: امیدوارم طولی نکشد که خردمندان هر جا و متمدنین دنیا را گرد آورده و به کمک آنها قوانینی تنظیم نمایم که همه بر دستورات اساسی قرآن بنا شده باشد زیرا قرآن مبدا حق و حقیقت است این کتاب به تنهایی عهده دار سعادت بشر می باشد. (کتاب ناپلئون و اسلام).

« ویل دورانت » می گوید: « رفتار دینی در قرآن شامل رفتار دنیوی نیز هست و همه امور آن از سوی خداوند و طریق وحی آمده است قرآن مقرراتی شامل، ادب ، تندرستی ، ازدواج یک عقیده قلبی یعنی توحید و اخلاق فاضله است شاید نیروی معنوی این کتاب منحصر به سادگی اوامر و نواهی آن باشد چنان که گاهی یک کلمه آن چند حقیقت را در برمی گیرد قرآن کتاب علمی، دینی، اجتماعی، تربیتی، اخلاقی، تاریخی است مقررات و احکام آن با اصول قوانین و مقررات دنیای امروزی هماهنگ و برای همیشه قابل پیروی و عمل است ». (تابش اسلام در اروپا، ۱۳۳).

۳- اعجاز علمی

پیامبر به یک منبع فوق بشری متصل بوده و قرآن خدمات ارزنده به علم داشته است . دانش جهانیان از سوی مسلمانان به دست آمده علومی که در اروپا اوج گرفته از قرآن اقتباس شده و هر جا اسلام حکومت می کرد به سرعت پیشرفت می نمودند. یافته های علوم جدید مطابق با قرآن است اروپا در زمینه علمی مدیون اسلام است.

شناخت دیدگاه مستشرقان و اعترافات آنها پیرامون اعجاز علمی قرآن و مطالعات و تحقیقات معاندانه مراکز علمی و تحقیقی غربیان با انگیزه تخریب اسلام ضرورت مباحث اعجاز و فهم اعجاز علمی را بیشتر می کند. بیان تطبیق اعجاز علمی قرآن با یافته های علمی

جدید توسط مستشرقان می‌تواند در افکار و عقاید اندیشمندان غیر اسلامی نسبت به حقانیت قرآن تغییر ایجاد کند.

«تی. وی. ان. پرساود» پروفیسور آناتومی و تولد نوزاد دانشگاه مانی توبای کانادا می‌گوید: «به نظر من حضرت محمد (ص) یک شخص امی بود که نمی‌توانست بخواند و نه بنویسد وی در ۱۴۰۰ سال پیش نظرات علمی عمق داری را مطرح می‌کند که بعداً به طور شگفت‌انگیزی همه آنها مورد تایید علم تجربی قرار می‌گیرد. بر این اساس شخصاً نمی‌توانم بگویم که این تصادفی و شانس محض بوده است زیرا تعداد مفاهیم و موضوعات علمی مطرح شده در قرآن زیاد است بر این اساس من اعتراف می‌کنم که این مفاهیم ریشه در یک وحی الهی دارد و نمی‌تواند از منبعی غیر از سرچشمه وحی گرفته شده باشد. (ر.ک: مقدمه کتاب جنین شناسی کاربردی کید مور و پرساود ۱۳۸۳، جمعی از نویسندگان، ۱۳۸۶، مقاله بی‌آزار ۵۹۵)

۴- امی بودن پیامبر (ص)

«کنستان ورژیل گیورگیو» در باره پیامبر (ص) می‌نویسد: «در نخستین آیاتی که بر وی نازل شده صحبت از قلم و علم یعنی نوشتن و فرا گرفتن و آموزش دادن است. در هیچ یک از ادیان بزرگ این اندازه برای معرفت اهمیت قائل نشده‌اند و هیچ دینی را نمی‌توان یافت که در مبدا آن، علم و معرفت این قدر اهمیت داشته باشد اگر محمد یک دانشمند بود نزول این آیات در غار حرا حیرت تولید نمی‌کرد چون دانشمند قدر علم را می‌داند ولی او سواد نداشت و نزد هیچ آموزگاری درس نخوانده بود و فقط مثل اعراب بادیه می‌توانست به فصاحت و زیبای کلام پی‌برد زیرا ادراک فصاحت جز فطرت عرب بادیه به شمار می‌آمد. من به مسلمانان تهنیت می‌گویم که در مبدا دین آنان کسب معرفت این قدر با اهمیت تلقی شده است». (عبدالمحمدی، حسین، مستشرقان و پیامبر اعظم (ص)، ص ۱۵۷)

۵- اخبار غیبی قرآن

«واگلیری، لورا واکسیا» ایتالیایی پروفیسور ادبیات عرب و استاد تاریخ تمدن اسلام در دانشگاه ناپل ایتالیا می‌گوید: «کتاب آسمانی اسلام نمونه‌ای از اعجاز است

بزرگترین معجزه اسلام قرآن است که یک رشته روایات و داستان های منظم، مقطوع و اخبار مبتنی بر قطعیات مطلقه را بدست می دهد قرآن کتابی است که نمی توان از آن تقلید کرد و داستان های پیامبران و توضیحاتی راجع به آغاز و انجام جهان و تشریح و توصیف صفات الهی مکرر در قرآن ذکر شده ولی همین تکرارها به قدری موثر بیان شده که با تکرار از تاثیر آن کاسته نمی شود». (لورا واگلری، ۱۳۹۱، ترجمه سعیدی: ۳۴۶).

دکتر «موریس بوکای» شرق شناس فرانسوی بعد از مقایسه داستان نوح در قرآن و عهدین می نویسد «یقیناً اختلاف مهمی بین قصاص قرآن و قصاص عهدین وجود دارد لیکن هرگاه تحقیق حکایت کتب مقدس به کمک داده های مطمئن دست دهد ناسازگاری قصه عهدین با دستاوردهای معرفت جدید آشکارا نمایان می شود بالعکس قصه قرآنی که از هر عنصری که انتقاد واقعی برانگیزد مبرا است». (بوکای، ۲۹۳: ۲۹۲-۱۳۸۰)

گروه دوم: مستشرقانی هستند که به دنبال یافتن منشا غیر الهی برای قرآن بوده و تعصب مانع از اعتراف به حقانیت قرآن است با اهداف تبشیری و تبلیغ مسیحیت و مبارزه با گسترش اسلام فعالیت می کنند.

کمتر مستشرقی را می توان یافت که بدون انگیزه و بی طرفانه و از روی علاقه به پژوهش و تحقیق در معارف قرآن پردازد. مستشرقان می دانند با پیشرفت و نفوذ اندیشه های اسلامی نابودی آنها حتمی و مسیحیت در خطر می باشد. پس با تخریب و تبلیغ فعالیت های خود را آغاز نمودند. فعالیت های مستشرقان به قدری گسترده شده که باورها و اعتقادات مسلمانان تحت تاثیر قرار گرفته است آنها از تمام امکانات برای رسیدن به اهداف خود بهره می گیرند تا جایی که مسئولیت تعلیم و تربیت دینی را هم برعهده گرفته اند. دیدگاههای این گروه:

- ۱- با وجود اعتقاد به الهی بودن معارف قرآن اعتراف و تصریح به آن ندارند.
- ۲- معتقد به حقانیت نسبی ادیان الهی و منشا غیر الهی برای قرآن می باشند.
- ۳- ارائه تصویری نادرست از پیامبر در آثار تالیفی خود دارند
- ۴- قرآن منشأ درونی داشته و ناشی از ضمیر ناخودآگاه پیامبر بوده و ساخته دست

پیامبر می باشد

- ۵- قرآن از تفکر خلاق پیامبر سرچشمه می‌گیرد
 - ۶- ایمان به خدا و تهذیب نفس حالتی مانند رویت فرشته در او ایجاد می‌کرد
 - ۷- قرآن تراوشات ذهنی پیامبر بوده
 - ۸- قرآن اقتباس از عهدین است.
 - ۹- عقاید پیامبر با تعالیم اهل کتاب پیوند دارد این مطلب دلیل بر توانایی خواندن و نوشتن پیامبر می‌باشد.
 - ۱۰- قرآن از عوامل محیطی و فرهنگ زمان تاثیر پذیرفته است.
 - ۱۱- تناقض و اختلاف در آیات قرآن دلیل بر بشری بودن قرآن است بسیاری از معارف قرآن در ادیان گذشته بوده است قرآن تحریف شده است.
 - ۱۲- پیامبر تجربیات فردی و اجتماعی خود را در اختیار مردم قرار داده است. در بررسی این نظر باید گفت:
- اسلام کاملترین دین برای هدایت بشر و منشا الهی دارد پیامبر از خطا و اشتباه مصون می‌باشد
- چگونه با ارزش تر معارف از ضمیر ناخودآگاه کسی که فاقد معارف و امی می‌باشد بروز می‌کند.
- قرآن کتاب مقدس و مصون از خطا و از جانب خداوند است
- در قرآن مطالبی وجود دارد که مخالفت با تعالیم عهدین است.
- همه ادیان از جانب خداوند بوده و سیر تکاملی را طی نموده است وجود مشابهت طبیعی است همه ادیان در اصول و کلیات با هم مشترک هستند.
- هیچ شواهدی بر خواندن و نوشتن پیامبر وجود ندارد.
- محیط حجاز آلوده به بت پرستی بود و نه تنها تاثیر بر پیامبر نداشت بلکه به مبارزه با آنها پرداخت.
- پذیرش نسخ در آیات به معنای عبث بودن کارهای خداوند است در حالی که خداوند حکیم می‌باشد برخی از احکام مربوط به زمان مشخص و موقت می‌باشد و بعد از پایان مدت قانون جدیدی بیان شده است.

قرآن کاملترین کتاب آسمانی و تحریف در آن صورت نگرفته است. وعده های خدا به حفظ قرآن و آیاتی که پیامبر را خطاب قرار می دهند و آیاتی که پیامبر را تهدید می کند که اگر سخنی غیر آنچه خدا نازل کرده مطرح کنند مجازات می شود. شواهدی بر الهی بودن قرآن است.

از طرفداران این نظریه « ویلیام مونتگمری وات » می باشد در این بخش به بررسی نظرات این مستشرق می پردازیم.

«مونتگمری وات» اسلام شناس برجسته بریتانیایی و خاورشناس مسیحی که بیش از شصت سال را به مطالعه و پژوهش پیرامون قرآن و آموزه های اسلامی تاریخ و سیره پیامبر و مناسبات میان اسلام و مسیحیت اختصاص داد.

روش علمی و نگاهی منصفانه به موضوعات و مسائل تاریخ اسلام سبب شد تا نام وی در میان محققان مسلمان به نیکی برده شود و آثارش مورد توجه قرار گیرد. وی مورد احترام بسیاری از اسلام شناسان و متکلمین در کشورهای اسلامی می باشد و نیز نامی سرشناس میان جامعه علمی غرب میباشد. با این وجود لغزش های بسیاری در آثار او وجود دارد. ترجمه چند کتاب به زبان فارسی و عربی و چاپ های متعدد آثار او نشان از توجه به آثار او در ایران و جهان اسلام است.

بر اساس مبانی نظری مستشرقان از جمله « مونتگمری وات » وحی کلام الهی نیست بلکه سخن و ساخته پیامبر بوده و او با عالم غیب در ارتباط نبوده است وحی از ضمیر ناخودآگاه او ناشی شده است. « وات » به خدا اعتقاد دارد ولی منکر وحی و نبوت می باشد و به دنبال یافتن منشا غیر الهی برای وحی می باشد. و منکر ارتباط پیامبر با عالم غیب می باشد.

« وات » وحی را ناشی از تخیل پیامبر می داند پیامبر افکاری را بیان نمود که مورد توجه مردم قرار گرفت. در بررسی این نظرات باید گفت قرآن معجزه و کلام الهی که از طریق جبرئیل بر پیامبر (ص) نازل شد. پیامبری که قادر به خواندن و نوشتن نبوده و ضمیر او فاقد معارف چگونه می تواند عالی ترین معارف را در اختیار بشر بگذارد.

« وات » در ادعای دیگر معارف قرآن را اقتباس از کتب مقدس عهدین میداند و

معتقد است اسلام نمی‌تواند دین جدید باشد چون تعالیم آن مشابه تعالیم تورات و انجیل می‌باشد. در این رابطه باید گفت آیاتی در قرآن وجود دارد که مخالف تعالیم عهدین است و از طرفی خداوند منشا تمام ادیان آسمانی می‌باشد. همه ادیان در اصول و کلیات مشترک هستند.

اختلاف، تناقض و تحریف در آیات قرآن و درس خواندگی پیامبر را دلیل بر بشری بودن وحی می‌داند. در حالی که بر اساس شواهد تاریخی قطعی پیامبر(ص) خواندن و نوشتن نمی‌دانست و عبارات قرآن مرتبط و هماهنگ و اختلافی در آن وجود ندارد و با گذشت زمان حقایق آن روشن‌تر می‌شود. و با استناد به منابع نامعتبر چنین ادعاهایی را مطرح می‌کند.

در ادامه پیامبر را نابه‌ای می‌داند که احساس مسئولیت کرده و تجارب فردی و اجتماعی خود را تحت عنوان وحی در اختیار مردم قرار داده است در بررسی این ادعا باید گفت چرا قبل از بعثت پیامبر(ص) هیچ ادعایی نداشته و تجربیات خود را در اختیار مردم قرار نمی‌داد. وحی از مقوله غیر مادی بوده و با ابزارهای مادی قابل درک نیست. نگرش مادی به وحی منجر به انکار نبوت می‌شود.

شبهات و ادعاهای مطرح شده توسط «وات» بر اساس حدسیات و فرضیات می‌باشد. در حوزه پژوهش و تحقیق بکارگیری منابع معتبر و شواهد تاریخی قطعی و کنار گذاشتن نظرات و گرایش‌های شخصی و دوری از تعصب و کینه‌توزی برای دست‌یابی به حقیقت ضروری می‌باشد. «وات» این اصول را رعایت نکرده و نتیجه آن، تحقیقاتی می‌باشد که نادرست است.

گروه سوم: با اغراض معاندانه و استعماری و منکر و حیانی بودن قرآن و نبوت پیامبر(ص) هستند. برای فرار از اقرار به حیانی بودن قرآن در صدد ایجاد شبهات برآمدند به صورت سطحی، ظاهری و غرض‌ورزانه قرآن را مورد بررسی قرار می‌دهند.

تعداد کثیری از خاورشناسان از آغاز مبنا را بر پیش‌فرض‌های غیر و حیانی و غیر الهی بودن قرآن گذاشته و بخش وسیعی از تحقیقات خود را در جهت اثبات آن متمرکز کردند آنان برای فرار از اقرار به حیانی بودن قرآن در صدد ایجاد شبهات برآمدند. این گروه

وابسته به تفکری بوده که مخالف اسلام است. پیش داوری و نگاه برتری جویانه این گروه مانع درک حقایق می شد.

یکی از مستشرقان که به مدت ۲۰ سال تحقیقاتی پیرامون قرآن انجام داد « یوسف دره حداد» محقق غیر مسلمان که در صدد انکار وحیانی بودن قرآن و نبوت پیامبر اسلام بود.

« یوسف دره حداد » به آیات قرآن استناد نموده و بسیاری از شواهد مسلم و تاریخی را نادیده گرفته و با استناد به برخی آیات و بهره گیری از روایات ضعیف و مجعول به دفاع از نظرات خویش پرداخته در مواردی که به دلایل محکمی از آیات بر می خورد که برخلاف نظر خود است آن آیات را از متشابهات می نامد و برای آن معنای لغوی و اصطلاحی جعل می کند و یا آن آیات را از آیاتی می داند که به هنگام تدوین قرآن اضافه شده است.

به صورت غرض ورزانه و به صورت سطحی و ظاهری آیات و محتوای آن را مورد بررسی قرار داده و به روش درست تفسیر و در نظر گرفتن قرائن درون متنی و برون متنی توجه نداشته است و بدون توجه به قواعد تفسیر به بررسی آیات و محتوای قرآن پرداخته است. آیات را به صورت گزینشی انتخاب و از توجه به آیات دیگر که توضیح آن مطلب به بیان دیگر آمده خودداری و آیات را از سیاق خود جدا کرده منظور از سیاق آیات آن قرینه لفظی موجود در کلام که مبتنی بر پیوستگی بین اجزای یک آیه و یا پیوستگی بین چند آیه و یا برخی آیات دیگر را کامل و برخی از آیات دیگر را توضیح می دهد غفلت کرده است.

بی توجهی به تایید آیات به وسیله آیات دیگر و عدم نگاه یکپارچه و جمعی زمینه بد فهمی را فراهم می کند باید توجه داشت که در مطالعه نقادانه همه آن متن باید مورد مطالعه قرار گیرد و مطالعه گزینشی آیات موجب بد فهمی می شود. برای رسیدن به اهداف خود از شواهد تاریخی ضعیف و بی اساس استفاده و آنها را با پیش فرض های خویش هماهنگ می کند. عدم توجه به محکم، متشابه، ناسخ، منسوخ، عام، خاص، مطلق و مقید شیوه تحقیق او بوده است.

شبهات « یوسف دره حداد » عبارت است از :

۱- شبهه انکار وحیانی بودن قرآن

در پاسخ باید گفت:

الف : پیامبر(ص) درس ناخوانده بود و استادی نداشته و در محیط علمی رشد نکرده و به مراکز علمی سفر نکرده بود . نوشتن پیمانها و قراردادها به دست ایشان نبوده است.
ب : تولد کتابی با قوانین جهان شمول در آن محیط ناممکن بوده است . پیامبر (ص) دو سفر کوتاه و به مراکز غیر علمی و بدون آموزش داشته پیامبر نه قبل و نه بعد از رسالت نوشتن نمی دانسته است. شواهد تاریخی درس ناخواندگی پیامبر(ص) را تایید می کند.
ج : اگر قرآن محصول بشری باشد پیامبر چگونه خود را مورد عتاب قرار می دهد و آیا نمی توانست آیات دیگری به نفع خود جایگزین آن کند
د : در آیاتی از قرآن پیامبر (ص) از سوی خداوند تهدید می شود که اگر سخنی از ناحیه خود گوید با او برخورد می شود.

۲- شبهه نابغه بودن پیامبر در زمینه دینی ، سیاسی، نظامی و قانون گذاری

در بررسی این شبهه می توان گفت:

الف : هر کاری از نوابغ ساخته نیست پیامبر آیاتی تلاوت کرد که خارج از دسترس بشر است .
ب : هر کاری از فرد نابغه ساخته نیست پیامبر آیاتی را تلاوت کرد که خارج از دسترس بشر است مانند خبر از حوادث و تاریخ امم گذشته و یا خبر از آینده نوابغ از کودکی به تدریج رشد می کنند در حالی که هیچگونه نبوغ قبل از بعثت از پیامبر(ص) گزارش نشده است.

۳- شبهه اقتباس قرآن از کتابهای مقدس عهدین

« یوسف دره حداد » معتقد است قرآن فقط دعوت به نصرانیت است و جز تصدیق انجیل دربردارنده هیچ دعوت جدیدی نیست . پیامبر آن را از عالمان نصرای فرا گرفت و با زبان عربی به عرب ها آموخت. نسخه عربی تورات و انجیل است و کار آن دعوت به نصرانیت است و به عنوان دین و امت وسط در میان یهودیت و مسیحیت قرار می گیرد

قرآن همان تورات و انجیل که به زبان عربی ترجمه شده و پیامبر مطالبی به آن اضافه و اصلاحاتی انجام داده است .

در بررسی این شبهه باید گفت:

الف : پاسخ قرآن به اتهام القا قرآن توسط افراد عجمی به پیامبر (ص)

«وَلَقَدْ نَعَلِمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَذَا

لِّسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ» (نحل ، ۱۰۳)

« و ما كاملا آگاهیم که کافران (معاند) می گویند: آن کس که مطالب این قرآن را به رسول می آموزد بشری است، در صورتی که زبان آن کس که این قرآن را به او نسبت می دهند اعجمی (غیر فصیح) است و این قرآن به زبان عربی فصیح و روشن است». پیامبر(ص) با اهل کتاب سر و کاری نداشته که از آنها چیزی یاد بگیرد و صحابه را از ارتباط با آنها نهی می کرد.

ب : افکار یهودیان جزیره العرب طبق شریعت یهود نبود و به اصول خود پایبند نبودند و عدم اعتقاد و پایبندی اعراب به آموزه های یهود و نصرای مشهود بود . حال چگونه یهودیانی که نه معرفت درستی از معارف داشتند و نه عامل به آن بودند چگونه می توان قرآن را متأثر از آنها دانست. قرآن هم به این مطلب اشاره دارد که کفار و مشرکین از آموزه های کتاب مقدس غافل بودند.

ج : دعوت به توحید و مبارزه با کفر در تمام ادیان الهی بوده و در هر زمان متناسب با استعداد مردم جلوه های آن ظهور داشته است . اختلاف در مسائل فرعی و جزئی است که به تناسب تکامل بشر در هر مکتب کامل تر از ادیان گذشته مطرح می کند. هماهنگی قرآن در اصول دلیلی براخذ آن از کتب عهدین نیست مسائل کلی که در کتب آسمانی گذشته به اجمال آمده در قرآن به تفصیل و کامل بیان شده تورات و انجیل در عصر پیامبر (ص) ترجمه نشده بوده و پیامبر(ص) زبان عبری نمی دانست ترجمه عهدین در سال های بعد از رحلت پیامبر(ص) بوده است. کتب عهدین دستخوش تحریف شده و هرگونه احتمال اقتباس قرآن از این کتب باطل و بی اساس می باشد .

د : سرگذشت برخی از پیامبران و قوم آنها در تورات و انجیل آمده این مطلب نمی

تواند دلیل بر اقتباس قرآن از عهدین باشد چون اکثر این حوادث در سوره‌های مکی آمده است و یهودیان و مسیحیان در مکه حضور و نفوذی نداشتند که بخواهند در مقام تعلیم پیامبر (ص) باشد و از طرفی دیگر اگر سرنوشت پیامبران در قرآن با سرنوشت پیامبران در تورات و انجیل مقایسه شود. بین روایت قرآن و روایت تورات و انجیل تفاوت وجود دارد. شخصیت بسیاری از پیامبران در کتب قبل از قرآن شخصیتی متزلزل، گناهکار، غافل و فراموشکار ترسیم شده است. و این مطلب ناشی از تحریف عهدین می باشد ولی در قرآن پیامبران به عنوان انسانهای خداترس، مومن، صبور و از هر جهت به عنوان الگو مطرح شده اند.

۴- شبهه تجربیات شخصی پیامبر که متاثر از محیط و فرهنگ زمان بوده

بررسی شبهه چهارم

الف: تجربه دینی در رابطه با انسان عادی که نه آن انسان معصوم است و نه خود آن تجربه مصون از خطا می باشد مطرح می شود اما وحی دارای مصونیت هم از جانب انسان و هم در خود وحی است

ب: تعابیر مانند « او حینا » (نسا، ۶۳) دلالت بر وحی از سوی خداوند دارد و پیامبر (ص) نقشی در آنها نداشته است.

ج: کاربرد فعل امر « قُلْ » در آیات قرآن و یا « یَسْأَلُونَكَ » که از پیامبر (ص) پرسش می شود و قرآن آن را پاسخ می دهد و پیامبر (ص) در پاسخ اظهار ناتوانی می کرد و قرآن به آن پاسخ می داد مانند پرسش از زمان قیامت.

د: قرآن در مواجهه با فرهنگ عصر نزول هر جا که آموزه حقی بوده تایید و هر جا که آموزه باطلی بوده مبارزه و هر جا آموزه حق و باطل در هم می آمیخت حق را از باطل جدا و به اصلاح آن می پرداخت.

نتیجه گیری

مبانی نظری و اعتقادی انسان بر روی افکار و اعمال انسان تاثیر گذار بوده و مسیر حرکت و زندگی هر فرد را مشخص می کند. در بررسی دیدگاههای دیگران آشنایی با منابع معتبر و مبانی فکری و نظری و تسلط علمی لازم و ضروری می باشد. محقق منصف عقاید شخصی، تعصبات، گرایشات خود را به تحقیقاتش تحمیل نمی کند. اگر روند مطالعات خارج از این قواعد باشد نتیجه پژوهش واقعی و درست نبوده و به بیراهه خواهد رفت.

بر اساس مبانی نظری مسلمانان، انسان علاوه بر بعد مادی و جسمانی دارای بعد غیر مادی و مجرد نیز می باشد. کلام الهی از طریق فرشته وحی بر پیامبر(ص) نازل شده و راهنمای انسان در تمام ابعاد وجودیش می باشد. برتری انسان مربوط به جنبه مجرد و الهی او میباشد. هدایت جنبه الهی انسان از طریق حس، تجربه و عقل میسر نیست و نیازمند هدایت از منشا غیر مادی است. راهنمایی خداوند از طریق وحی و توسط پیامبران انجام می گیرد. پیامبران دارای مقام عصمت می باشند و در دریافت، حفظ، و ابلاغ وحی از خطا و اشتباه مصون می باشند. وحی از هر گونه اختلاف و تناقض و تحریف به دور می باشد.

برخی از وجوه اعجاز از نظر علامه شامل اعجاز به امی بودن پیامبر(ص)، عدم اختلاف در قرآن، اخبار غیبی، اعجاز تشریحی، اعجاز بیانی و اعجاز علمی می باشد. قرآن معجزه را مطابق قانون علیت که مورد پذیرش عقل می باشد می داند. پذیرفتن کارهای خارق العاده برای مردم که با امور محسوس عادت دارند مشکل است.

علامه در انتقاد از کسانی که تنها به اعجاز در فصاحت و بلاغت قرآن توجه کرده و معجزه بودن قرآن را تنها از نظر اسلوب کلامی مورد توجه قرار می دهند بیان می دارد وجه بلاغت به طور صریح مورد تحدی واقع نشده و تحدی قرآن به طور مطلق می باشد.

اهداف مستشرقان در رابطه با قرآن پژوهی

الف: در میان مستشرقان افرادی بوده و هستند که به دور از تعصب و دشمنی و منصفانه مطالعات قرآنی داشته و با درک حقانیت قرآن، دین مبین اسلام را پذیرفته و با تالیف آثاری زمینه معرفی و گرایش دیگران را فراهم نموده اند و به دفاع از اسلام و تبلیغ

آن پرداختند.

ب: عده ای مثل جرجی زیدان مسیحی با وجود این که معتقدند معارف قرآن آنقدر عالی و منطبق با آموزه‌های الهی است که پیوند قطعی با خدا دارد اما تصریح به نزول وحی خداوند بر پیامبر نداشته‌اند و به دنبال یافتن منشا غیر الهی برای وحی می باشند .

ج: تعداد کثیری از خاورشناسان از آغاز مبنا را بر پیش فرض‌های غیر وحیانی و غیر الهی بودن قرآن گذاشته و با پیش فرض های نادرست به تحقیق و مطالعه در مورد قرآن پرداخته اند آنان برای فرار از اقرار به وحی بودن قرآن درصدد ایجاد شبهات بر آمدند. اکثر مستشرقان با نگاه منفی و با پیش فرضهای خود به تحقیق در مورد اسلام و پیامبر (ص) پرداختند به این دلیل از درک حقایق ناتوان هستند همه چیز را از منظر خود و یک فرد بیگانه با فرهنگ و تمدن شرق می نگرند. در حالی که باید خود را در جایگاه یک معتقد به آن فرهنگ قرار دارد و به تحقیقات خود ادامه دهند . مستشرقان به مکتب خود وفادار هستند و تعصب دینی مانع بی طرفی آنها می شود و به جای فهم اسلام و قرآن بر اساس عقاید نادرست و کینه توزانه به بررسی اسلام پرداختند.

استعمار برای ورود به کشورهای اسلامی شناخت اسلام و قرآن را مورد توجه قرار دادند وجود منابع ضعیف در منابع اسلامی و اختلاف مذهبی زمینه درک نادرست را فراهم نمود. آنها دریافتند برای ضربه زدن به اسلام مباحثی چهره پیامبر (ص) را خدشه‌دار نمایند. برتری علمی غرب موجب شد تا پژوهش‌های آنها مورد توجه قرار گیرد. دیدگاه‌های انحرافی مستشرقان مورد توجه عده ای از پژوهشگران مسلمان قرار گرفته است پیدایش افرادی مانند سلمان رشدی نتیجه این تفکرات می باشد.

رقابت سیاسی بین اسلام و مسیحیت همیشه در تحقیقات تأثیر گذاشته است. پیش داوری و نگاه برتری جویانه مانع درک حقایق می شد. استناد به منابع ضعیف ، افسانه ها ، خرافات ، وجود برخی مطالب جعلی در منابع مسلمانان آنها را به اشتباه انداخته و باعث می شود نتایج تحقیقات آنها با مسلمانان متفاوت باشد و زمینه شبهه و تردید بوجود آید. این تحقیقات منصفانه و در جهت اشاعه فرهنگ قرآنی نبوده و برداشت‌های نادرست و به کارگیری منابع نامعتبر آثار منفی بر افکار و اندیشه مستشرقان گذاشته است.

فهرست منابع

- ۱- قرآن کریم
- ۲- ابراهیمی، ابراهیم، طیبی، علی رضا، دست رنج، فاطمه، رمضان، ملیحه (۱۳۹۸ش)، بررسی زبان شناختی روش کاربست مترادف در قرآن (با محوریت آرا علامه طباطبایی) فصلنامه علمی- پژوهشی «پژوهشهای ادبی قرآنی» سال هفتم شماره دوم.
- ۳- امینی، ابراهیم، (۱۳۷۷)، وحی در ادیان آسمانی، چاپ اول، قم، دفتر تبلیغات اسلامی.
- ۴- ابن ابی الاصبغ، بدیع القرآن، آستان قدس رضوی، مشهد.
- ۵- اسکندرلو، محمدجواد، (۱۳۹۰)، اعجاز قرآن و مصونیت از تحریف، قم، مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی (ص).
- ۶- اسلامی راد، لاله، (۱۳۸۱)، تأملی در اعجاز علمی، حدیث و اندیشه، پاییز و زمستان، شماره ۳ و ۴، ص ۲۳-۳۲.
- ۷- اشرفی، امیر رضا، (۱۳۸۷)، الهی بودن محتوی و متن قرآن از منظر علامه و نقش آن در تفسیر المیزان، قرآن شناخت، سال اول، شماره اول.
- ۸- اصفهانی، راغب، (۱۳۸۷) مفردات، ترجمه حسین خدایپرست، قم، دفتر نشر نوید اسلام.
- ۹- اقبال، مظفر، (۱۳۸۸)، خاورشناسی و دایره المعارف قرآن لاییدن، دو فصلنامه تخصصی قرآن پژوهی خاورشناسان، شماره ۶، سال چهارم، ص ۱۱-۳۰.
- ۱۰- اکبری، محمد، (۱۳۹۲)، مصونیت قرآن از تحریف نزد شیعه و اهل سنت، ناشر تهران دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم دانشکده علوم قرآنی تهران.
- ۱۱- امینی گلستانی، محمد، (۱۳۸۸)، اسلام فراتر از زمان، قم، سپهر آذین، بازار قائمیه اصفهان.
- ۱۲- باقلانی، اعجاز قرآن، (۱۴۰۶ ه ق) تحقیق شیخ عماد الدین احمد حیدری، موسسه الکتب الثقافیه، بیروت الطبعة الولی.
- ۱۳- باقری، علی اوسط، (۱۳۷۷) بررسی برخی از مبانی فهم قرآن، نشریه بینات، ش ۲۰، از ص ۹۳-۱۰۹.
- ۱۴- بنت الشاطی، عایشه، بی تا، اعجاز بیانی، حسین صابری، اصفهان، مرکز تحقیقات

رایانه‌ای قائمیه.

- ۱۵- بهجت پور، عبدالکریم، معرفت، حامد (۱۳۹۰)، اعجاز تشریحی قرآن، قرآن و علم، بهار و تابستان، شماره ۱۸، ص ۴۱-۷۶.
- ۱۶- جان محمدلو، جعفر، (۱۳۹۱)، اعجاز علمی قرآن کریم، مکاتبه و اندیشه، پاییز، شماره ۴۴، ص ۲۸-۴۴.
- ۱۷- جعفر نژاد، سید محمد حسین، (۱۳۹۴)، زبان قرآن با تاکید بر آراء علامه در تفسیر المیزان، نشریه فرهنگ پژوهش، شماره ۹۴
- ۱۸- جعفریان، رسول، افسانه تحریف قرآن، (۱۳۸۲)، ترجمه محمود شریفی، ناشر شرکت چاپ و نشر بین الملل، تهران بازار قائمیه اصفهان.
- ۱۹- جوادی آملی، عبدالله، (۱۳۹۰)، تفسیر موضوعی قرآن، قم، انتشارات اسرا.
- ۲۰- جعفری، رضا، (۱۳۹۸) نقد و بررسی آراء مستشرقان پیرامون اعجاز علمی و تشریحی قرآن، دانشگاه علوم و معارف قرآن، دانشکده علوم قرآنی تهران.
- ۲۱- حسینی طباطبایی، مصطفی، (۱۳۷۵)، نقد آثار خاورشناسان، تهران، چاپخشن.
- ۲۲- حیدری، علی رضا، (۱۳۹۶)، مستشرقان و قرآن، تهران، سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی.
- ۲۳- خویی، ابوالقاسم، (۱۳۸۵)، مرزهای اعجاز، ترجمه جعفر سبحانی، موسسه امام صادق (ص)، تهران.
- ۲۴- دره حداد، یوسف، (۱۹۸۲ م) نظم القرآن و الكتاب: معجزه القرآن، بیروت، منشورات المكتبة البولسیه.
- ۲۵- (۱۹۹۳ م)، نظم القرآن و الكتاب: اعجاز القرآن، بیروت، منشورات المكتبة البولسیه.
- ۲۶- (۱۹۸۶ م)، نظم القرآن و الكتاب: اطوار الدعوه القرآنیه، بیروت، منشورات المكتبة البولسیه.
- ۲۷- (۱۹۸۶ م)، نظم القرآن و الكتاب: القرآن دعوه نصرانیه، بیروت، منشورات المكتبة البولسیه.
- ۲۸- دروزه، محمد عزت، (۱۹۷۲ م)، القرآن و المبشرون، الکتب الاسلامی بیروت.
- ۲۹- رضایی اصفهانی، محمدعلی، (۱۳۸۵ ش)، بررسی دایره المعارف قرآن لایدن، مجله قرآن و مستشرقان، شماره اول زمستان.

- ۳۰- رضایی اصفهانی، محمد علی، درآمدی بر تفسیر علمی قرآن، ناشر دیجیتال مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، بی جا.
- ۳۱- رضایی اصفهانی، محمد علی، حلیم اف، محمد الله، (۱۳۸۸)، مبانی نظری مستشرقان در مورد تناقضات قرآن، قرآن پژوهی خاور شناسان، سال ۴، شماره ۶.
- ۳۲- رضایی اصفهانی، محمد علی، اسکندرلو، محمد جواد، طباطبایی، سید حیدر، (۱۳۹۶) مجموعه مقالات قرآن و حدیث و قرآن و مستشرقان، قم، مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی (ص).
- ۳۳- ریچارد سی، مارتین، (۱۳۸۶) اعجاز قرآن، قرآن پژوهی خاورشناسان، شماره سوم.
- ۳۴- رئیس، اعظم شاهد، (۱۳۸۶)، اعجاز از دیدگاه مستشرقان، مرکز جهانی علوم اسلامی، قم، رساله ارشد.
- ۳۵- زاهدی، عبدالرضا، حسن وند، مهتاب، شبهات اعجاز، (۱۳۹۵) همایش ملی واژه پژوهی در علوم اسلامی، دانشگاه آیت الله العظمی بروجردی.
- ۳۶- زمانی، محمد حسن، (۱۳۹۴) آشنایی با استشراق و اسلام شناسی غربیان، قم، پژوهشگاه بین المللی جامعه المصطفی.
- ۳۷- زمانی، محمد حسن، غلامی، عبدالله، عباس کاظمی، سید نسیم، (۱۳۹۳) مستشرقان هدایت یافته، قرآن پژوهی خاورشناسان، سال نهم، شماره ۱.
- ۳۸- رزاقی موسوی، سید قاسم، (۱۳۸۵)، باز خوانی دیدگاه وات در مورد نبوت پیامبر اعظم (ص)، تاریخ اسلام در آینه پژوهش، شماره ۱۱.
- ۳۹- زمانی، محمد حسن، (۱۳۸۵)، قرآن و مستشرقان، بوستان کتاب قم.
- ۴۰- زمانی، محمد حسین، اسماعیل اف، بختیار، (۱۳۹۰) هدفهای مستشرقان در ترجمه قرآن، قرآن پژوهی خاورشناسان شماره ۱۰.
- ۴۱- زندگی نامه علامه طباطبایی، مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، بی جا.
- ۴۲- سنجرى، جعفر، آراء مستشرقان در مباحث قرآنی و نقد آن توسط علامه، کنگره بین المللی فرهنگ و اندیشه دینی، دانشکده الهیات دانشگاه سیستان و بلوچستان.
- ۴۳- سیدی، سید حسین، (۱۳۹۲)، سیر تاریخی اعجاز قرآن، قم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.

- ۴۴- شاکر، محمد کاظم، موسوی مقدم، سید محمد، (۱۳۹۳)، نقد تحلیل پدیدار شناسانه وات از قرآن و نبوت پیامبر (ص)، قرآن پژوهی خاورشناسان، شماره ۱۶.
- ۴۵- صانعی، سید مهدی، (۱۳۸۲) اعجاز تشریحی قرآن، مطالعات اسلامی، تابستان، شماره ۶۰.
- ۴۶- طباطبایی، محمد حسین، (۱۳۸۲)، تفسیر المیزان، ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی، انتشارات اسلامی، قم.
- ۴۷- طباطبایی، محمد حسین، اعجاز قرآن، بنیاد علمی و فکری علامه طباطبایی، بی جا.
- ۴۸- طباطبایی، محمد حسین، (۱۳۵۳)، قرآن در اسلام، مصحح رضا ستوده، دارالکتب الاسلامیه.
- ۴۹- طباطبایی، محمد حسین، (۱۳۸۷)، مجموعه رسائل، جلد اول، به کوشش سید هادی خسرو شاهی، بوستان قم، قم.
- ۵۰- طباطبایی، محمد حسین، هاشمی، قاسم، (۱۴۲۳ ق)، الاعجاز و التحدی فی قرآن الکریم، ناشر موسسه الاعلمی للمطبوعات، مکان چاپ بیروت، بازار قائمیه.
- ۵۱- عبدالمحمدی، حسین، (۱۳۹۲)، مستشرقان و پیامبر اعظم (ص)، قم، مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی، بازار قائمیه اصفهان.
- ۵۲- عرفان، حسن، (۱۳۷۹) اعجاز در قرآن کریم، دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی، بی جا.
- ۵۳- علی قلی، محمد مهدی، (۱۳۷۵)، قرآن از دیدگاه ۱۱۴ دانشمند جهان، قم، انتشارات سینا.
- ۵۴- علوی، سید مرتضی، (۱۳۸۶)، قرآن و ریاضیات، با مقدمه محمدعلی رضایی اصفهانی، قم، انتشارات پژوهشهای تفسیر و علوم، ناشر دیجیتال قائمیه اصفهان.
- ۵۵- عنایت، غازی، شبهات حول القرآن و تفنیدها، دار و مکتبه الهلال، کتابخانه دیجیتال نور، بیروت.
- ۵۶- فخاری، مریم، (۱۳۹۰)، بررسی تطبیقی اعجاز قرآن از دیدگاه علامه طباطبایی و آیت الله معرفت، دانشکده اصول الدین.
- ۵۷- قرائتی، محسن، (۱۳۸۳)، تفسیر نور، مرکز فرهنگی درسهایی از قرآن، تهران، ش، چاپ یازدهم.

۵۸- کاوند بروجردی، علی رضا، (۱۳۹۲)، امی بودن پیامبر اکرم (ص) در منابع تفسیری و حدیثی و نقد دیدگاه خاور شناسان، نشر دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، دانشکده علوم قرآنی، تهران.

۵۹- مردانی، خیرالله، اعترافات دانشمندان بزرگ جهان، انتشارات آئین جعفری.

۶۰- مطهری، مرتضی، (۱۳۶۹)، پیامبر امی، قم، صدرا، چاپ پنجم.

۶۱- مظفری، سمیه سادات، (۱۳۸۸)، اهداف مستشرقان در مواجهه با قرآن، کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم و معارف قرآن تهران.

۶۲- معرفت، محمد هادی، (۱۴۲۳ق)، شبهات و رودود حول القرآن، موسسه التمهید، قم.

۶۳- معرفت، محمد هادی، (۱۳۷۳)، تناسب آیات، قم، انتشارات بنیاد معارف اسلامی.

۶۴- معرفت، محمد هادی، (۱۳۸۸)، التمهید فی علوم القرآن، موسسه فرهنگی انتشاراتی التمهید.

۶۵- معارف، مجید، (۱۳۷۶)، بزرگترین نشانه، ناشر موسسه نبا تهران، ناشر دیجیتال قائمیه اصفهان.

۶۶- مودب، سید رضا، اعجاز قرآن، قم، مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی (ص)، چاپ دوم، بی جا.

۶۷- مودب، سید رضا، (۱۳۸۸)، قرآن از نگاه دانشمندان غربی، فصل نامه تخصصی قرآن پژوهی خاورشناسان، شماره ۶، سال چهارم، ص ۶۱-۷۱.

۶۸- مودب، سید رضا، اعجاز قرآن از نظر اهل بیت عصمت و بیست نفر از علمای بزرگ اسلام، ناشر دیجیتال مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان.

۶۹- موسوی مقدم، سید محمد، (۱۳۹۲)، جریان شناسی سیره پژوهی در غرب با تاکید بر دیدگاههای ویلیام مونتگمری وات، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، دانشکده علوم قرآنی تهران، قم.

۷۰- موسوی مقدم، محمد، حاجوی، علی، بررسی دیدگاه وات پیرامون افسانه غرانبق، قرآن پژوهی خاور شناسان، شماره ۱۲، (۱۳۹۱).

۷۱- مکارم شیرازی، ناصر، (۱۳۷۵)، قرآن و آخرین پیامبر، ناشر تهران دارالکتب الاسلامیه.

۷۲- مولوی، محمد، خلیلی، معصومه، (۱۳۹۴) تبیین اعجاز تشریحی قرآن در تفاسیر معاصر،

- پژوهش‌های علم‌ودین، سال ششم، شماره ۱.
- ۷۳- مونتگمری وات، ویلیام، (۱۳۴۴)، محمد پیامبر و سیاستمدار، ترجمه اسماعیل والی زاده، کتابفروشی اسلامیة، تهران.
- ۷۴- مونتگمری وات، ویلیام، (۱۳۸۲)، در آمدی بر تاریخ قرآن، ترجمه بهالالدین خرم‌شاهی، قم، مرکز ترجمه قرآن.
- ۷۵- مونتگمری وات، ویلیام، (۱۹۵۶م)، محمد فی مدینه، تعریب شعبان برکات، بیروت، المكتبة العصرية.
- ۷۶- موسوی، سیدمحمد، (۱۳۹۱)، نقد دیدگاه مونتگمری وات پیرامون وحی، قرآن پژوهی خاور شناسان، شماره ۱۳، ص ۱۰۵ تا ۱۳۴.
- ۷۷- نوفل مصری، عبدالرزاق، اعجاز العددی للقرآن، قاهره، دارالشعب، بی تا.
- ۷۸- نوری، سید رضا، (۱۳۸۰) نقدی بر نشانه‌ای از اعجاز قرآن، پژوهش‌های قرآنی، شماره ۲۵، ۲۶.